

CONDIȚIONALUL EVIDENȚIALO-CITAȚIONAL ÎN LIMBILE ROMANICE. O GRILĂ DE ANALIZĂ

CECILIA-MIHAELA POPESCU

Universitatea din Craiova
ceciliapopescu2015@gmail.com

Cuvinte-cheie: *mod condițional, evidențialitate, valoare citațională, ulterioritate, limbi romanice.*

Keywords: *Conditional mood, evidentiality, reportative value, ulteriority, Romance languages.*

1. PRELIMINARII

1.1. Ipoteze metodologice

În literatura de specialitate, există două poziții fundamentale cu privire la încadrarea utilizărilor evidențialo-citaționale ale formelor condiționalului romanic (siglat în text: COND): pe de o parte, există voci care includ această serie de ocurențe în cadrul utilizărilor epistemice propriu-zise ale COND, readucând în discuție potențiala interferență dintre zona [epistemicului] și cea a [evidențialității] (vezi, de exemplu, Abouda 2001; Rossari 2009), și, pe de altă parte, există cercetători care consideră uzajul evidențialo-citațional drept o categorie aparte în ansamblul utilizărilor modale ale morfemului verbal analizat (vezi, printre alții, Dendale 1993; 2010: 291–317), considerând formele de COND ca fiind marcatori citaționali (i.e., locutorul arată că sursa care stă la baza informației asertate în enunțul său nu îi aparține, ci a fost preluată și redată „la mâna a doua/a treia”).

Articolul de față – o abordare teoretică empirică, argumentată și completată de perspectiva tipologică romanică – propune o nouă analiză a COND evidențialo-citațional, care se configurează în jurul următoarelor ipoteze de cercetare: (1) atât în ocurențele epistemice propriu-zise, cât și în cele evidențialo-citaționale, formele de COND actualizează procese cognitive de tip inferențial, realizate pe baza unor repere inactuale (în sensul că nu aparțin universului subiectului vorbitor), implicite sau explicite, anterioare situației de comunicare; (2) COND romanic poate fi considerat o formă „evidențialo-citațională” doar în măsura în care este luat în calcul procesul inferențial efectuat pe baza unui act de vorbire secundar.

În ceea ce privește etapele demersului nostru, într-o primă instanță va fi descris comportamentul semantico-funcțional al COND romanic în ocurențele modale epistemice și, cu această ocazie, se va acorda o atenție deosebită și contextelor de intersecție semantico-sintactică dintre această paradigmă și alte

SCL, LXX, 2019, nr. 2, București, p. 218–230

forme de expresie din această zonă de actualizare a *prospectivului/virtualului* (anumite forme de viitor sau structurile de *prezumtiv* din limba română). Apoi vom discuta, pe baza diferitelor modalități de expresie a *evidențialității citaționale* vehiculate în arealul romanic, posibila intersectare conceptuală dintre cele două categorii cognitive, cea a [epistemicului] și cea a [evidențialității]. Înainte însă de a începe demersul nostru, se cuvine să conturăm semnificația generică pe care o acordăm COND romanic și să schițăm principalele sale invariante semantice (vezi și Popescu 2013a).

1.2. O definiție noematică a condiționalului romanic

În monografia *Viitorul și condiționalul în limbile romanice. Abordare morfosintactică și categorizare semantică din perspectivă diacronică* (Popescu 2013b) am încercat să creionăm principalele trăsături ale paradigmei discutate, la nivel intralingvistic, pornind de la grila de analiză cu stratificare ternară propusă de Vet, Kampers-Manhe (2001: 89–104) pentru utilizările COND din limba franceză. Am ajuns la decelarea următoarelor tipuri și subtipuri de utilizări ale COND în arealul limbilor romanice:

(I)	COND TEMPORAL – utilizat, cu excepția limbii române moderne, în actualizarea viitorului în trecut;
(II)	COND MODAL { → COND pur epistemic → COND evidențialo-citațional
(III)	COND ARGUMENTATIV ȘI ILOCUȚIONAR { → COND ipotetic (POTENȚIAL/IREAL) → COND atenuativ → COND IREAL /accidental/ (apud Popescu 2013b: 137)

Pe de altă parte, toate aceste tipuri și subtipuri de utilizări – analizate și descrise amănunțit anterior (Popescu 2013a; 2013b) – au condus la schițarea „portretului” COND romanic, care: (1) reprezintă, la fel ca viitorul, o formă lingvistică de actualizare a *virtualului*, a *prospectivului*; (2) face ca procesul *p* pe care îl afectează să fie reperat ca *ulterior* (sub aspect temporal, logic și/sau cauzal) față de un ansamblu referențial, *R*, care poate desemna un act ilocutoriu sau, pur și simplu, un proces fie situat în [trecut], fie redat ca o situație ipotetică sau speculativă în momentul T_0 , ceea ce se poate nota astfel: $R \text{ inactual} \rightarrow$ [relație de ulterioritate] proces_{COND} .

De asemenea, am observat că: (3), dacă în cazul viitorului reperarea se face în mod direct prin raportare la Sit_0 , în cazul COND, ansamblul referențial este unul *inactual*, fie situat în [trecut] (deci depășit), fie plasat într-un univers fictiv (*potențial* sau *ireal*); (4) procesul redat prin forma simplă de COND nu face referire întotdeauna la [trecut], ci se reperează și în raport cu [prezentul] sau cu [viitorul] lui Sit_0 .

Coroborarea tuturor acestor informații a determinat identificarea unei posibile semnificații de bază, intrinsecă tuturor formelor (simple/de prezent) de COND romanic, ce ar putea să reprezinte liantul tuturor tipurilor de utilizări prezentate *supra*. Această semnificație este, ca și în cazul viitorului, aceea de: [+plasare în ulterioaritate a procesului afectat în raport cu un anumit ansamblu referențial depășit sau inactual ori nonactual]. Însă, spre deosebire de viitor, COND este *ab origine* un marcator de relație anaforică (vezi Popescu 2013a).

2. UTILIZĂRI PUR EPISTEMICE *VERSUS* UTILIZĂRI EVIDENȚIALO-CITAȚIONALE (SAU „DE ÎMPRUMUT”) ALE CONDIȚIONALULUI ROMANIC

Din schema anterioară se observă că sub (II) am plasat așa-numitele utilizări modale ale COND romanic. Sub această titlatură intră o întreagă serie de ocurențe – în cea mai mare parte, identice pentru diversele limbi romanice studiate (română, italiană, franceză, spaniolă) –, adesea diferite de la o gramatică la alta atât ca număr, cât și ca denominare, pe care le putem regrupa (uneori cu dificultate), după modelul propus de Dendale (2001: 9), în două mari categorii: (a) cea a utilizărilor *epistemice*, respectiv, (b) cea a utilizărilor considerate recent în literatură drept *evidențialo-citaționale*.

Sub (a) am integrat *grosso modo* ocurențele în care formele de COND romanic exprimă o *eventualitate* și actualizează diferite trepte de manifestare a *potențialului* (siglat în text: POT), anume: POT /probabil/, POT /posibil/ sau POT /dubitativ/ (Popescu 2015). COND exprimă aici o relație semantică de *ulterioritate* în raport cu un cadru conceptual ipotetic inferat la nivel discursiv. Această relație semantică de ulterioritate este frecvent (dar nu obligatoriu) de tip causal. Ea se stabilește între conținutul propozițional p_{COND} și cadrul ipotetic inferat „[...] favoring a *predictive* reading of the construction” (Miecznikowski, Bazzanella 2007: 210).

Cea de-a doua categorie de utilizări ale formelor de COND romanic, cele *evidențialo-citaționale*, aduce în discuție mai degrabă aspecte de natură conceptuală privind, în special, legătura și/sau interferența dintre zona [epistemicului] și cea a [evidențialității]. Mai precis, această a doua serie de ocurențe ale COND romanic este adesea considerată în literatură fie ca intrând în prima categorie, cea a utilizărilor *epistemice*, fie ca formând – așa cum am propus și noi – o categorie aparte în ansamblul utilizărilor modale ale COND romanic.

2.1. Condiționalul cu valoare pur epistemică

Intră în această categorie ocurențele COND romanic caracterizate prin următoarele particularități: (a) valoarea de adevăr acordată de subiectul vorbitor enunțului asertat este *posibil adevărat*, iar predicția afectată de COND descrie în general un POT /posibil puternic/¹. De aceea, în astfel de contexte, semantismul

¹ Pentru a putea cuprinde cognitiv acest spectru variaționist, trebuie să înțelegem [epistemicul] în maniera propusă de Squartini (2010: 125): „[...] epistemicity can be interpreted as a continuum from dubitativity to inferentiality. This semantic area can be subdivided into different subdomains –

formeii de COND este echivalent cu cel al operatorului modal (rom.) *a putea* / (fr.) *pouvoir* / (sp.) *poder* etc.; (b) raportarea temporală a evenimentului descris în enunțul construit la COND vizează [prezentul(-viitorul)] sau [viitorul] lui Sit₀. În spaniolă, raportarea temporală a evenimentului descris în *p_{COND}* poate fi orientată și spre [trecut].

Este vorba în primul rând de structuri implicite „[...]” care pot fi interpretate ca reducții ale unei structuri condiționale complexe din care este eliminată exprimarea ipotezei” (Reinheimer-Rîpeanu 2001: 288), așa cum se poate observa *infra* sub (1):

- (1) a. *J'achèterais la bière, tu préparerais les tartines.*
 b. *Yo compraría la cerveza, tu prepararías los bocadillos.*
 c. *Io comprerei la birra, tu prepareresti i panini.*
 d. *Eu aş cumpăra berea, tu ai pregăti tartinele* (Reinheimer-Rîpeanu 2001: 288).

În afara valorii modale discutate anterior, formele de COND romanice actualizează și diferite grade de POT /*probabil*/, dar care nu sunt prototipice tipologic, ci reprezintă manifestări cu o configurare sintactică și nuanțe semantice specifice pentru fiecare din cele patru sisteme lingvistice romanice studiate. De exemplu, un POT /*probabil puternic*/ cu raportare la [prezent-viitor] apare exprimat în franceză, exclusiv în structuri interogative ca cele prezentate *infra* sub (2):

- (2) *Est-ce qu'il ne serait pas un peu fatigué, ton frère?* (Haillet 2002: 121); *Auriez-vous du feu?* (Haillet 2002: 112); *Serais-je donc anormal? Serais-je donc un attardé mental?* (Haillet 2002: 115); *Il arriverait demain ?* (Clédat 1908: 236, *apud* Squartini 2004: 76)

În astfel de ocurențe interogative, COND-ului din franceză îi corespunde un viitor ipotetic în celelalte limbi romanice sau prezumtivul cu bază de viitor în română (cf. 3a cu 3b, c):

- (3) a. *Comment pourrais-je me passer de l'amour de mon fils?*
 b. *¿Cómo podrá prescindir ahora del amor de mi hijo?* (Ferrerres Masplá, Olivares Pardo 2000: 182).
 c. *Cum oi putea/oi fi putând să mă lipsesc de iubirea pentru fiul meu?*

Așa cum afirmă Squartini (2004: 87), a prezenta o inferență într-un cadru interogativ reprezintă o *strategie de atenuare a factualității* sau o *manieră de modalizare a gradului de implicare factuală a subiectului vorbitor*. Turnuri dubitative similare celor din franceză apar înregistrate și în textele scrise în italiana veche, forma simplă de COND exprimând și de această dată o supoziție aparținând subiectului vorbitor (pentru exemplificare, vezi Squartini 2004: 87).

dubitative, conjectural and inferential – whose formal correlations can surface as morphosyntactically constrained combinations of sentence structures and mood”.

În sfârșit, tot un POT /probabil slab/, dar cu raportare la [trecut] apare exprimat în spaniolă (vezi *infra*, ex. (4), (5)):

- (4) *¡Quién me {mandaría – habr  mandado – habr  mandado – pudo mandar} salir de casa!* (RAE 2010: 450).
- (5) a. **Ser an** las ocho ‘să (tot) fi fost 8/era probabil în jur de ora 8’.
b. **Tendr a** 15 a os ‘să (tot) fi avut 15 ani/putea să aibă 15 ani’ (Reinheimer-R peanu 2001: 289).

 n astfel de ocurențe, COND din spaniolă exprimă [probabilitatea] în zona de [trecut], fiind cvasi-echivalent temporal cu un viitor anterior, cu propria formă compusă (COND trecut) sau cu verbul *poder* urmat de infinitivul verbului lexical (vezi  i variantele de echivalen a propuse de RAE (2010: 450) pentru forma *mandar a* de sub (4)).

 n concluzie, în ceea ce prive te actualizarea POT /probabil/ prin formele de COND, în spa iul romanic se observă crearea a două tipuri de manifestare: pe de o parte, este vorba de zona limbilor iberoromanice ( n cazul nostru, spaniola) unde dihotomia POT /probabil/ – POT /posibil/ este men inut  prin forme distincte în zona de [trecut], prin opozi ia viitor-COND; pe de altă parte, este vorba de anularea acestei opozi ii semantice în zona de [trecut] în franceză, italiană  i română  i de neutralizarea sa în cazul raportării la [prezent-viitor], în toate cele patru limbi analizate.  n acest din urmă caz, pentru dezambiguizare, intervin, alături de formele de COND, diferite elemente contextuale (de ex., adverbe modale din zona de expresie a *probabilit ii* sau tipul de frază interrogativ ( n franceză)).

2.2. Condiționalul cu valoare evidențialo-citațională

2.2.1. Apare în tipare discursive specifice, frecvente în limbajul mediatic contemporan – de unde  i denumirea de « conditionnel journalistic »² pe care o folosesc Abouda (2001), Gosselin (2001), Kronning (2002) sau de „condi ional periodistico”, la Foullieux (2006 : 71) –, precum cele de sub (6), (7), (8)  i (9):

- (6) *Une navette spatiale partira t bient t pour Mars* (Riegel et alii 1994: 560).
- (7) La nota daba a entender que el presidente **estaria depuesto** a negociar [„seguramente estaba”] (RAE 2010: 450).

² De altfel, pentru ocurențele evidențialo-citaționale ale COND există –  n special în lingvistica franceză – o listă  ntreg  de „etichetări”, ca de exemplu: „conditionnel journalistique”, la Abouda (2001), Gosselin (2001), Kronning (2002), care folose te  i denumirea de „conditionnel m diatif”; „conditionnel (de l’information) d’emprunt”, la Martin (1983); „conditionnel de citation”, la Korzen, N lke (2001); „conditionnel  videntiel”, la Dendale (1993); Dendale, Tasmowski (1994; 2001).  n lingvistica spaniolă, terminologia aferen a pentru acest tip de utilizare a COND este următoarea: „condi ional de rumor” (RAE 2010) sau „condi ional de alteridad/condi ional periodistico” (Foullieux 2006: 71); în lingvistica italiană, se  nt lne te denumirea de „condizionale di riserva/riportivo” (Renzi et alii 1991–1995; Squartini 2004).

- (8) Secondo alcune agenzie di stampa, *la città sarebbe stata occupata da un gruppo di guerriglieri* (Renzi *et alii* 1995, III: 52).
- (9) Un ofițer MapN ne-a declarat *că ar fi vorba despre muncitori civili aduși să construiască barăci* (GALR 2008, I: 367).

Trăsăturile atribuite în literatură acestui tip de ocurențe ale COND sunt următoarele (vezi Gosselin 2001: 46; Abouda 2001: 279): (a) COND „jurnalistic” apare în discursul asertiv informativ; (b) informația asertată este împrumutată de la o sursă distinctă de cea a locutorului enunțiator; (c) subiectul vorbitor nu ia în calcul informația asertată; (d) valoarea de adevăr a conținutului propozițional asertat rămâne cantonată în zona *incertitudinii*; (e) caracterul *incert, nesigur* al informației este provizoriu și se așteaptă o confirmare în legătură cu veridicitatea informației asertate.

Așa cum se observă din caracterizarea succintă prezentată la punctele (a) – (e), dar și din exemplele anterioare, și în utilizările așa-zis *evidențialo-citaționale* ale COND (1) se vehiculează atribuirea unei anumite valori de adevăr³ – oscilantă între *probabilitate* și *posibilitate*, iar (2) semnificația de tip „mediativ” nu pare a fi proprie formelor de COND⁴, ci rezultă din anumite cadre discursive, adesea explicite, de tipul: *potrivit lui X, după (părerea lui) X, X a spus/declarat/amintit/apreciat etc. că... etc.* În absența acestor segmente, un enunț de tipul aceluia de sub (6) este ambiguu, oscilând între o lectură pur epistemică de actualizare a unui POT /probabil/ (în acest caz, *partirait* se poate însoți cu [*paraît-il / probablement*]), și una evidențială, de tip citațional (*partirait* poate fi însoțit acum de secvența discursivă [*selon les informations de X*] (cf. *infra* 15a și b).

Cu alte cuvinte, prin sine însăși, această paradigmă verbală nu face trimitere directă la sursa externă de achiziționare a informației. Toate morfemele sale constitutive sunt opace din acest punct de vedere. După părerea noastră, strategia vehiculată prin acest tip de utilizări ale COND este următoarea: locutorul enunțiator evaluează o situație *p* în termenii: *posibil adevărat* sau *posibil fals* și își însușește *p* fără să adere la acest punct de vedere. Nuanța de evidențialitate derivă, la o primă vedere, tocmai din distanța cu care locutorul enunțiator alege să prezinte un anumit proces, fără nicio urmă de subiectivitate. Evaluarea traduce așadar judecata modală, în timp ce distanța atitudinală este o caracteristică mai degrabă aspectuală a paradigmei analizate, rezultată din viziunea externă față de proces.

³ De multe ori, această valoare de adevăr nu este prezentată explicit în enunț, ci poate fi inferată implicit. De fapt, legătura [evidențialității] cu domeniul [epistemicului] nu înseamnă a acorda o anumită valoare de adevăr (de tip: [probabil], [incert] etc.) conținutului propozițional asertat. O astfel de relaționare se materializează mai cu seamă prin distanța și atitudinea de deresponsabilizare pe care locutorul o manifestă față de respectivul enunț. S-ar putea considera că această atitudine de distanțare și deresponsabilizare reprezintă tocmai o consecință a faptului că locutorul nu acordă o valoare de adevăr enunțului *p* (vezi Vătrican 2010: 92).

⁴ În sensul că formele de COND în cauză nu conțin intrinsec o semnificație de tipul „X a spus că... etc.”

Prin coroborarea ancrăjului discursiv (cadrativele lexicale, natura lexicală a predicatului modal, predominarea persoanei a 3-a singular sau plural) și a acestor aptitudini ale COND, este pusă în evidență topicalizarea unui alt discurs, a unui alt punct de vedere și a unei alte perspective (vezi și Zafiu 2002: 129).

Prin urmare, diferențierea cea mai importantă dintre utilizările „pur epistemice” și cele catalogate în literatură drept „evidențiale” este aceea dintre o atitudine pozitivă, participativă a subiectului vorbitor față de enunțul asertat *versus* o atitudine de *de-responsabilizare* și de *distanță* față de conținutul propozițional p_{COND} . Această dihotomie de perspectivă traduce o opoziție mult mai profundă care se stabilește la nivelul mecanismelor cognitivo-discursive. Astfel, dacă în prima categorie de enunțuri (cele pur epistemice) este vorba despre *redarea unor situații aflate în zona presupunerii*, în cel de-al doilea tip de enunțuri avem de-a face cu o *relatare* (de fapt, redarea unui alt act de discurs) *secundară aflată în sfera presupunerii*. Prin urmare, este vorba în ambele cazuri de procese cognitive de tip inferențial, realizate pe baza unor repere inactuale (în sensul că nu aparțin universului subiectului vorbitor), implicite sau explicite, anterioare lui Sit₀. Diferența dintre cele două tipuri de utilizări constă, după părerea noastră, în *natura reperului focalizat în procesul inferențial*. Astfel, în cazul ocurențelor evidențialo-citaționale procesul focalizat cognitiv (inferențial) este reprezentat de un alt act de discurs (deci, de un alt univers de discurs), diferit de cel al situației de enunțare propriu-zisă, în timp ce în cazul enunțurilor epistemice pure avem de-a face cu focalizarea inferențială asupra unui eveniment / asupra unei acțiuni sau a unui proces în sine, care se poate constitui, și ea – bineînțeles –, ca evidență indirectă.

Acestea sunt elementele analitice care ne determină să considerăm că în contextele citaționale de tipul *Le Pape seruit à Paris (en ce moment)*, p_{COND} are funcția meta-reprezentativă a unei secvențe de tipul „Quelqu’un dit: *Le Pape est à Paris (en ce moment)*”. Altfel spus, este vorba de o inferență făcută în T₀ pe baza unui reper enunțiativ secundar, mai mult sau mai puțin explicit, neluat în calcul de locutorul-enunțiator, ceea ce se poate formaliza astfel: Reper Enunțiativ Secundar → [*ulterioritate_{inferată}*] p_{COND} .

În concluzie, și în utilizările recent categorizate în literatură drept „evidențialo-citaționale”, COND romanic poate fi considerat drept formă „mediativă” în măsura în care este luat în calcul procesul inferențial efectuat pe baza unui act de vorbire secundar. Acesta poate fi și motivul pentru care, în limba română de exemplu, în ocurențele citaționale (dar și în cele pur epistemice), COND poate fi substituit de varianta sa prezumtivă, care nu îl poate înlocui, însă, în structurile ipotetice sau în cele atenuative (vezi *infra*, reluarea ex. (9) sub (10); cf. (11a, b) cu (12a, b)):

- (10) Un ofițer MapN ne-a declarat că **ar fi vorba/ar fi fiind vorba** despre muncitori civili aduși să construiască barăci.
- (11) a. **Dacă ar vrea, ar putea.**
b. **Aș vrea să vă întreb ceva.**

- (12) a. **Dacă ar fi vrând, ar fi putând.*
 b. **Aș fi vrând să vă întreb ceva.*
- (13) a. Se spunea cum că *ar fi fost bonalvă.* (Sadoveanu, *Creanga de aur*, apud GALR 2008, I: 368) [citare distanțată].
 b. *Alții chibzuiau că i-ar fi poruncit Împăratul să stea în ghinekeu, ca să nu s-arate dintr-odată două Împărătese.* (Sadoveanu, *Creanga de aur*, apud GALR 2008, I: 368) [supoziție].

2.2.2. O schimbare a perspectivei metodologice, de la nivel intralingvistic la nivel interlingvistic (interromanice, în cazul de față), ne conduce către următoarele observații punctuale cu privire la utilizarea COND în structurile modale epistemice și mai cu seamă în cele evidențiale.

2.2.2.1. Așa cum am văzut anterior, **în limba franceză**, COND apare ca modalitate complementară de actualizare a unui POT /probabil slab/ cu raportare la [prezent-(viitor)], exclusiv în structuri interogative, alături de formele canonice de viitor (forma în *-rai*) – care apar în structuri declarative – și de perifraza modală *devoir*_{EPISTEMIC} + *infinitiv* (care poate funcționa cu valoare epistemică în toate tipurile de fraze – asertive și interogativo-exclamative). Trebuie precizat că, în afara diferenței de repartizare sintactică și/sau enunțiativă, cele trei structuri se deosebesc în primul rând în funcție de gradul de focalizare a procesului inferențial: viitorul epistemic e mai slab inferențial decât *devoir*_{EPISTEMIC} + *infinitiv*, dar mai puternic asertiv decât COND (Squartini 2010: 119). Așadar, în zona [probabilității], franceza creează două sub-domenii: (i) unul cu identitate asertivă ocupat de viitorul epistemic și de *devoir*_{EPISTEMIC} + *infinitiv*; (ii) altul cu statut enunțiativ interogativ care se combină cu formele de COND sau cu *devoir*_{EPISTEMIC} + *infinitiv*.

Franceza este într-adevăr singura limbă romanică în care contrastul dintre [dubitativ] și [inferențial] este foarte clar marcat și prezintă astfel cel mai înalt grad de dezambiguizare (Squartini 2010: 119). Trebuie observat totuși că dezambiguizarea opoziției amintite anterior conduce la crearea unui nou tip de neutralizare. Este vorba de faptul că, în zona enunțiativ interogativă, prin utilizarea COND, franceza nu mai face distincție între *dubitativul epistemic* și cel *ipotetic*, a căror dezambiguizare se realizează doar contextual (cf. *infra* (14a) vs. (14b) și cu variantele de traducere din română):

- (14) a. *Est-ce qu'il ne serait pas un peu fatigué, ton frère?* (Haillet 2002: 121)
 [COND cu valoare de POT /probabil/ în structură interogativă].
 ‘Fratele tău, **n-o fi/n-o fi fiind** puțin obosit?’
- b. *Si c'était à refaire, prendriez-vous la même décision?* [COND cu valoare de POT /posibil/, ipotetic, în structură interogativă].
 ‘Dacă ar trebui s-o luați de la capăt, **ați lua** aceeași hotărâre?’

O a doua observație (și totodată o a doua zonă de intersecție în utilizările COND) care trebuie făcută în cazul limbii franceze, și care este valabilă și pentru spaniolă și (parțial) pentru italiană (este vorba aici doar de forma compusă de COND și de faza de limbă actuală), derivă din utilizarea COND ca marcă de

actualizare a *viitorului în trecut*. De obicei, absența unui reper mai mult sau mai puțin explicit în zona [trecutului] blochează valoarea de *viitor în trecut* (vezi și Martin / Wilmet 1980: 94 sau Korzen / Nolke 2001: 129) și forma verbală respectivă exprimă *ulterioritatea*, însă anaforic, prin raportare la un punct de referință, de această dată nu *depășit (inactual)*, ci *nonactual* față de Sit₀, dând naștere numeroaselor valori modale (Popescu 2013a). Iată de ce, în franceză, în enunțuri de tipul celor prezentate *infra* sub (15a, b), interpretarea acestei paradigme verbale este ambiguă în afara unui context mai larg:

- (15) a. *Il a répondu que s'il n'obtenait pas le remboursement intégral, il saisirait les tribunaux* (Haillet 2003: 45) [viitor în trecut sau COND ipotetic?].
 b. *Le « Monde » du 4 septembre indiquait que les impôts seraient simplifiés – plutôt que les réformes – l'année prochaine* (Haillet 2003: 45) [viitor în trecut sau COND citațional?].

2.2.2.2. În limba spaniolă, COND funcționează ca „dublură” a viitorului în toate contextele epistemice de [probabilitate] ale acestei din urmă paradigme: în structurile implicite, explicite, concesive și interogative, având însă drept ancoraj referențial zona [trecutului]. Din această perspectivă, funcționarea formei simple de COND este cvasi-asemănătoare cu cea a viitorului anterior, singura trăsătură distinctivă rezultând din combinarea fiecărei paradigme cu categoria gramaticală a <Aspectului>.

Chiar dacă opoziția dintre viitor și COND este puternic marcată în domeniul [epistemicului], zona de reprezentare a [evidențialității] este slab actualizată în limba spaniolă actuală; funcționarea (rară) a COND cu valoare *citațională*, ca sub (16a și b), a fost considerată o formă de traducere a structurilor echivalente din limba franceză sau engleză, nefiind încă acceptată în lucrările actuale cu caracter normativ. Stigmatizarea⁵ acestui tip de utilizare a COND în lingvistica spaniolă coroborată cu poziționarea mult mai rigidă pe care o are forma echivalentă în catalană „[...] suggest that an evolutionary process is in progress, gradually tending towards a redistribution of formal and functional patterns” (Squartini 2001: 324).

- (16) a. *El presidente renunciaría en las próximas horas* (Bermúdez 2002: 21).
 b. *El presidente le habría pedido la renuncia al ministro del interior* (Bermúdez 2002: 21).

2.2.2.3. În italiana actuală, COND lipsește din actualizarea [epistemicului probabil] și nu apare ca formă de expresie a *evidențialității inferențiale* (aceste zone sunt rezervate exclusiv viitorului – vezi *infra* (17)), stabilindu-se ca marcă puternică a *evidenței indirecte de tip citațional* (v. 18), „expressing a report ascribed to a given source or a generic hearsay” (Squartini 2010: 248). În astfel de occurențe, el intră în concurență cu turnurile perifrastice polisemantice construite

⁵ Gili Gaya (1943: § 129, nota 6, *apud* Vatrăcan 2010: 84) discută pentru prima dată (într-o notă) problema acestor ocurențe citaționale ale COND din spaniolă.

cu *dovere* sau cu *potere* (în varianta, *dovrebbe/potrebbe* + *infinitiv* (Pietrandrea 2004: 191–192)).

- (17) *Le finestre sono tutte chiuse. Sarà già partito?* (Squartini 2004: 78).
 (fr.) «Les fenêtres sont toutes fermées. Il **serait** déjà **parti** ?».
 (rom.) „Ferestrele sunt toate închise. **O fi plecat (*ar fi plecat)** deja?”
- (18) *Secondo lui, A. sarebbe già partita* (Squartini 2010: 248)
 (fr.) «Selon lui, A. **serait** déjà **partie** ».
 (rom.) „Potrivit acestuia, A. **ar fi plecat** deja”.

Ceea ce este interesant în italiană este faptul că viitorul intră în opoziție cu formele de COND în sensul că prima paradigmă verbală marchează ipoteza lansată de subiectul vorbitor (vezi (20)), iar cea de-a doua evidențialitatea citațională (vezi (19)) (Squartini 2012: 2118). Această distincție întărește ideea potrivit căreia, în cadrul acestui sistem lingvistic, viitorul este totuși un puternic marcator al evidențialității obținute prin inferență deductivă, inductivă sau abductivă.

- (19) *Secondo Marco, Andrea sarebbe già arrivato* (Squartini 2012: 2118);
 ‘Potrivit lui Marco, Andreea ar fi ajuns deja’.
- (20) *Secondo me, Andrea sarà già arrivato* (Squartini 2012: 2118).
 ‘După părerea mea, Andrea *o fi ajuns / ar fi ajuns deja’.

2.2.2.4. În cazul limbii române, formele de COND (lipsite de valori temporale) reprezintă împreună cu prezumtivul o marcă a *evidențialității indirecte*, în sistemul de categorizare operat de Willet (1988: 58) (vezi Squartini 2005: 249). În general, formele de prezumtiv exprimă evidențialitatea inferențială și secundar sunt compatibile cu funcția citațională – doar în structuri adversativo-concesive (v. 21c) (cf. 21a cu 21b; 22a cu 22b), iar COND este principala marcă de actualizare a evidenței indirecte de tip citațional și nu este apt să exprime o inferență inductivă sau de altă natură (cf. 23a cu 23b):

- (21) a. *Potrivit ANM, la munte ar fi căderi masive de zăpadă* [COND cu valoare evidențialo-citațională].
 b. **Potrivit ANM, la munte or fi/or fi fiind căderi masive de zăpadă* [*prezumtiv cu valoare evidențialo-citațională].
 c. *O fi el frumos, dar mie tot nu-mi place* [prezumtiv cu valoare evidențialo-citațională în structuri adversative].
- (22) a. *Mă gândesc că o fi bolnav* (Reinheimer Rîpeanu 1994: 514).
 b. **Se spune că o fi bolnav* (Reinheimer Rîpeanu 1994: 514).
- (23) a. *Luminile sunt aprinse. O fi ajuns mai devreme acasă!*
 b. **Luminile sunt aprinse. Ar fi ajuns mai devreme acasă!*

Astfel de turnuri evidențiale nu se înregistrează doar în limbajul mediatic, ci și în discursul științific, literar sau chiar în registrul vorbit, conversațional. De asemenea, acest tip de COND apare adesea și în textele scrise începând cu secolul al XVII-lea

în concurență cu conjunctivul și doar în asociere cu un element contextual care exprimă *indeterminarea, vagul*, precum: *cum (că), în ce chip*, sau alături de verbe/expresii verbale evidențiale, ca: *a se părea, a sta în cumpănă, a socoti* etc.:

- (24) [...] iar altă carte prin care arată că s-au jeluit *Ilie stolnicul cel mare, că numitul vornic Costachi și ar fi făcut mori în Bîrlad* (*Docum., bîrlăd.*, p. 81, a. 1793, *apud* Călărașu 1987: 228).
- (25) [...] alții zic *că fie-său Selim l-ar fi păzît* (P. Ist., p. 236, *apud* Călărașu 1987: 229).

3. CONCLUZII

Prin urmare, activarea anumitor „aptitudini semantice” ale formelor de COND romanic în anumite tipare discursive ne determină să credem că natura evidențială atribuită recent în literatură acestei paradigme verbale în diferite limbi romanice pare să nu se justifice (sau cel puțin, pare să nu poată fi catalogată ca fenomen panroman). De fapt, dacă suntem de acord cu eticheta de „evidențial” acordată formelor de COND romanic, acest lucru este valabil doar în măsura în care înțelegem această paradigmă verbală ca o formă care traduce intrinsec ideea de „manifestare a unui proces cognitiv (de tip inferențial)”. Nu de aceeași acceptare pozitivă din partea noastră se bucură însă și semnificația „citațional”, care, credem noi, este activată nu de morfemele verbale analizate, ci de anumite tipuri de cadre discursive și/sau de distanța atitudinală cu care locutorul alege să prezinte un anumit proces [caracteristică de natură aspectuală a paradigmei verbale analizate].

La nivel tipologic, se poate constata pe de o parte că spaniola și franceza vehiculează *un sistem evidențial modalizat*. Mai precis, în spaniolă opoziția viitor – COND capătă relevanță la nivelul distincției dintre un POT /probabil puternic/ vs un POT /probabil slab/, iar franceza menține această opoziție doar pentru zona de expresie deliberativo-inferențială, unde COND marchează un POT /probabil slab/ în opoziție cu viitorul care – restrâns la auxiliarele *être* și *avoir* – se gramaticalizează ca marcator al evidenței inferențiale modalizate. Pe de altă parte, doar italiana și româna prezintă un sistem evidențial complex în sensul că în aceste două sisteme lingvistice formele de viitor (prezumptiv cu bază de viitor, în cazul limbii române) se specializează ca marcatori principali ai evidenței inferențiale în opoziție cu COND care devine o formă de expresie a [evidențialității citaționale].

BIBLIOGRAFIE

- Abouda, Lotfi, 2001, „Les emplois journalistique, polémique, et atténuatif du conditionnel. Un traitement unitaire”, în Patrick Dendale, Liliane Tasmowski (ed.), *Le conditionnel en français*, p. 277–294.
- Bermúdez, Fernando, 2002, „La estructura evidencial del castellano: elevación de sujeto y gramaticalización”, *Romansk Forum*, 16, 2, p. 19–29.
- Călărașu, Cristina, 1987, *Timp, mod, aspect în limba română în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Tipografia Universității din București.
- Dendale, Patrick, 1993, „Le conditionnel de l’information incertaine: marqueur modal ou marqueur évidentiel?”, în Gerold Hilty (ed.), *Actes du XXe Congrès International de Linguistique et de*

- Philologie Romane*, Université de Zurich, Tübingen / Basel, Francke Verlag, Tome I, Section I, p. 165–176.
- Dendale, Patrick, 2001, „Les problèmes linguistiques du conditionnel en français”, în Patrick Dendale, Liliane Tasmowski (ed.), *Le conditionnel en français*, p. 7–18.
- Dendale, Patrick, 2010, „Il serait à Paris en ce moment. Serait-il à Paris? A propos de deux emplois épistémiques du conditionnel. Grammaire, syntaxe, sémantique”, în Castro Álvarez Camino, Flor Bango de la Campa, María Luisa Donaire (ed.), *Liens linguistiques: études sur la combinatoire et la hiérarchie des composants*, Berna, Peter Lang, p. 291–317.
- Dendale, Patrick, Liliane Tasmowski (ed.), 2001, *Le conditionnel en français*, Paris, Librairie Klincksieck.
- Ferreres Masplà F., A. Olivares Pardo, 2000, „Pour un conditionnel monosémique en français et en espagnol”, în A. Englebert, M. Pierrard, L. Rosier, L. D. van Raemdonck (ed.), *Actes du XXIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Vol. 6. *De la Grammaire des Formes à la Grammaire du Sens*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, p. 175–185.
- Fouillieux Baudin, Caroline, 2006, „Los valores del condicional en francés y su comparación con el español”, *Thélème. Revista Complutense de Estudios Franceses*, 21, p. 63–79.
- Gaya Gili, Samuel, 1973, *Curso superior de sintaxis española*, Barcelona, Bibliograf.
- Gosselin, Laurent, 2001, „Relations temporelles et modales dans le ‘conditionnel journalistique’”, în Patrick Dendale, Liliane Tasmowski (ed.), *Le conditionnel en français*, p. 45–66.
- Haillet, Pierre Patrick, 2002, *Le conditionnel en français: une approche polyphonique*, Paris, Ophrys.
- Haillet, Pierre Patrick, 2003, „Représentations discursives, point(s) de vue et signifié unique du conditionnel”, *Langue française*, 138, p. 35–47.
- Korzen, Hanne, Henning Nölke, 2001, „Le conditionnel: niveaux de modalisation”, în Patrick Dendale, Liliane Tasmowski (ed.), *Le conditionnel en français*, p. 125–167 [reluat în Henning Nölke (ed.), 2001, *Le regard du locuteur. 2. Pour une linguistique des traces énonciatives*, Paris, Editions Kimé, p. 35–58].
- Kronning, Hans, 2002, „Le conditionnel ‘journalistique’: médiation et modalisation épistémiques”, *Romansk Forum*, 16, 2, p. 561–575.
- Martin, Robert, 1983, *Pour une logique du sens*, Paris, PUF.
- Martin, Robert, 1987, *Langage et croyance. Les ‘univers de croyance’ dans la théorie sémantique*, Bruxelles, Pierre Mardaga.
- Martin, Robert, Marc Wilmet, 1980, *Manuel du français du Moyen Âge. 2. Syntaxe du Moyen Français*, Bordeaux, Editions Bière.
- Miecznikowski, Johanna, Carla Bazzanella, 2007, „The attenuating conditional: Context, appropriateness and interaction”, în Anita Fetzer (ed.), *Context and Appropriateness: Micro meets macro*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, p. 203–233.
- Pietrandrea, Paola, 2004, „L’articolazione semantica del dominio epistemico dell’italiano”, *Lingue Linguaggio* 2, p. 171–206.
- Popescu, Cecilia Mihaela, 2013a, „Conditionnel ou futur dans le passé? L’histoire d’un marqueur de relation anaphorique”, *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*, 123, 1, p. 12–32.
- Popescu, Cecilia Mihaela, 2013b, *Viitorul și condiționalul în limbile romanice. Abordare morfosintactică și categorizare semantică din perspectivă diacronică*, Craiova, Editura Universitaria.
- Popescu, Cecilia Mihaela, 2015, *Exprimarea potențialului și a irealului în latină, franceză și română* (Teză de doctorat), Craiova, Editura Univeritară.
- Reinheimer-Rîpeanu, Sanda, 1994, „Ce-o fi o fi”, *Revue roumaine de linguistique*, 29, 5-6, p. 511–527.
- Reinheimer-Rîpeanu, Sanda, 2001, *Lingvistica romanică. Lexic, morfologie, fonetică*, București, Editura All Universitar.
- Renzi, Lorenzo, Giampaolo Salvi, Anna Cardinaletti (ed.), 1988–1995, *Grande Grammatica italiana di consultazione*, 3 vol., Bologna, Il Mulino.
- Riegel, Martin, Jean-Christophe Pellat, René Rioul, 1994, *Grammaire méthodique du français*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Rossari, Corine, 2009, „Le conditionnel dit épistémique signale-t-il un emprunt?”, *Revue Tranel*, 51, p. 75–96.
- Serianni, Luca [con la collaborazione di Alberto Castelvocchi], 2005⁸ [1989], *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria*, Torino, UTET.

- Squartini, Mario, 2001, „The internal structure of evidentiality in Romance”, *Studies in Language*, 25, p. 297–334.
- Squartini, Mario, 2004, „La relazione semantica tra futuro e condizionale nelle lingue romanze”, *Revue Romane*, 39, 1, p. 68–96.
- Squartini, Mario, 2005, „L’evidenzialità in rumeno e nelle altre lingue romanze”, *Zeitschrift für romanische Philologie*, 121, 2, p. 246–268.
- Squartini, Mario, 2010, „Where mood, modality and illocution meet: the morphosyntax of Romance conjectures”, în Martin G. Backer, Eva-Maria Remberger (ed.), *Modality and Mood in Romance. Modal Interpretation, Mood Selection, and Mood Alternation*, Berlin / New York, de Gruyter, p. 109–132.
- Squartini, Mario, 2012, „Evidentiality in interaction: The concessive use of the Italian Future between grammar and discourse”, *Journal of Pragmatics*, 44, p. 2116–2128.
- Vatrican, Axelle, 2010, „La Modalité et le ‘conditionnel de rumeur’ en français et en espagnol”, *Modèles linguistiques*, 31, 62, p. 83–94.
- Vet, Co, Brigitte Kampers-Manhe, 2001, „Futur simple et futur du passé: leurs emplois temporels et modaux”, în Patrick Dendale, Liliane Tasmowski (ed.), *Le conditionnel en français*, p. 89–105.
- Zafiu, Rodica, 2002, „Evidențialitatea în limba română actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, p. 127–144.
- Willett, Thomas, 1988, „A cross-linguistic survey of the grammaticization of evidentiality”, *Studies in Language*, 12, p. 51–97.

SIGLE

- GALR: Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, 2008, *Gramatica Limbii Române*, Tiraj nou, revizuit, vol. I: *Cuvântul*, vol. II: *Enunțul*, București, Editura Academiei Române.
- RAE: Real Academia Española, Asociación de Academias de la Lengua Española, 2010, *Nueva gramática de la lengua española. Manual*, Madrid, ESPASA.

EVIDENTIAL AND REPORTATIVE CONDITIONAL IN ROMANCE LANGUAGES. AN ANALYSIS PROPOSAL

Abstract

In literature, the most significant difference between “purely epistemic” uses and those classified as “evidential” is the one between a positive attitude of the speaker regarding the asserted sentence, and an attitude of *de-responsibility* and *distance* from the content of *p_{COND}*.

Given these premises, our contribution aims at underlining the fact that this dichotomy translates into a much deeper opposition, established at the level of cognitive and discursive mechanisms. Our opinion is that, while purely epistemic sentences *describe situations related to supposition*, evidential sentences deal with a *secondary narration* (actually, the narration of another discourse act) *related to supposition*. Our approach starts from the assumption that both sentence types refer to inferential cognitive processes, based on non-actual parameters (i.e. they do not belong to the speaker’s universe), either implicit or explicit, prior to Sit₀. In this case, the difference between the two types of uses consists, in our opinion, in the *nature of the core parameter in the inferential process*. The analysis method proves that for evidential and reportative occurrences, the focused cognitive (inferential) process is represented by another discourse act (i.e. another discourse universe), different from the one of the utterance itself. Purely epistemic sentences place an inferential focus on the process itself, which may classify as indirect evidence. We believe that Romance Conditional Mood having evidential-reportative uses can be considered a “mediating” form provided that the inferential process undertaken based on a secondary speech act is taken into account.